

УДК 338.12:32-022.344(477)

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-02

Біліченко О. С., кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0002-5241-3195

e-mail: bilichenko77@ukr.net

Побережець Г. С., кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0002-9064-6731

e-mail: ann20081988ann@gmail.com

Зігунова С. А., здобувач І рівня вищої освіти спеціальності 071 "Облік і оподаткування", м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0009-0007-5216-1577

e-mail: sozigunova2020@gmail.com

Взаємозв'язок політичних і економічних циклів в Україні

Анотація. У статті досліджено глибокий взаємозв'язок між політичними та економічними циклами в контексті українського суспільства. Автори зосереджують увагу на тому, як зміни в політичній сфері можуть ініціювати значні коливання в економіці, і навпаки, як економічні тренди впливають на політичні процеси. Виявлено, що ці взаємодії не лише формують поточну економічну та політичну реальність України, але й впливають на стратегічне планування майбутнього розвитку країни.

У роботі розглянуто різні типи політичних циклів, такі як електоральні цикли, цикли змін у політичній культурі, зовнішньополітичні цикли, а також специфічні для України воєнно-економічні цикли. Кожен із цих циклів має власну динаміку та специфіку, але разом вони формують складну систему взаємозалежностей, яка визначає напрями розвитку держави.

Автори також звертають увагу на те, як міжнародні та внутрішні політичні події впливають на економічне становище України. Зокрема, аналізується, як зовнішньополітичні рішення та геополітичні конфлікти впливають на економічні індикатори країни. У цьому контексті досліджено ефекти воєнно-економічних циклів, особливо у відношенні до останніх подій, пов'язаних з агресією сусідньої країни.

Узагальнюючи отримані дані, стаття підкреслює необхідність комплексного підходу до аналізу взаємодії політичних та економічних циклів. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти механізми, які визначають розвиток України, і сприяє розробці більш ефективних стратегій управління, що враховують як внутрішні, так і зовнішні виклики.

Ключові слова: політичні цикли, економічні цикли, взаємозв'язок політики та економіки, воєнно-економічний цикл, електоральний цикл, зовнішньополітичний вектор, геополітичні конфлікти.

Bilichenko Oleksandr, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Social Sciences, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Poberezhets Hanna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Zihunova Sofia, student, of the Accounting and Finance Faculty, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Interconnection of political and economic cycles in Ukraine

Abstract. Introduction. The interplay between political and economic cycles significantly influences the socio-economic trajectory of Ukraine. This article investigates the bidirectional impacts where political events trigger economic variances and economic conditions sway political developments. The study identifies how these dynamics shape Ukraine's current state and future strategic planning.

Purpose. The paper delves into different political cycles, including electoral cycles, shifts in political culture, foreign policy dynamics, and Ukraine-specific military-economic cycles, exploring their individual and collective influence on the country's developmental path.

Results. Through examining both domestic political shifts and international relations, the analysis highlights how foreign policy decisions and geopolitical conflicts, particularly recent military tensions with a neighboring country, affect Ukraine's economic indicators. The implications of these military-economic interactions are scrutinized in depth.

¹Стаття надійшла до редакції: 26.03.2024

Received: 26 March 2024

Conclusions. *The findings underscore the necessity for an integrated approach to understand the interdependencies between political and economic cycles in Ukraine. Such a holistic perspective aids in formulating effective governance strategies that address both internal and external challenges, thereby enhancing Ukraine's socio-economic resilience. Considering various aspects of political and economic cycles, the need for a comprehensive approach to the analysis and management of the economy, which takes into account internal and external factors, historical experience and modern challenges, is emphasized. Today, more than ever, the importance of the legitimacy of political power is felt, which is the basis of stability and trust in society, which is critically necessary for economic development.*

Keywords: *political cycles, economic cycles, interrelation of politics and economy, military-economic cycle, electoral cycle, foreign policy vector, geopolitical conflicts.*

JEL Classification: D72; E60; E61.

Постановка проблеми. Економіка будь-якої країни розвивається циклічно. Зміна різних фаз економічного циклу спостерігається на фоні загальної тенденції до зростання. Іноді, на зміну економічних циклів впливають політичні події (інтереси, дії).

Економіка України має свою специфіку і з часу проголошення незалежності нерозривно пов'язана з політикою. Зміна президентів і урядів вносила свої корективи в подальший розвиток економіки країни. Безумовно, на економіку нашої країни мають вплив не лише внутрішні процеси (наприклад, розвиток малого та середнього бізнесу, розвиток місцевого самоврядування, екологічні процеси, регіональний розвиток), а й зовнішні фактори (зміна політичної влади інших країн, зміна векторів розвитку міжнародних альянсів і об'єднань, санкції, пандемія, війна та інше). Немає сумнівів і у залежності економічних процесів від політичних, оскільки розвиток суспільства визначається історичними, економічними, політичними, культурними та іншими процесами.

Проте, постійні зміни у суспільному житті залишають питання дослідження циклічності розвитку політики і економіки актуальним й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Взаємозв'язок циклічних процесів у економіці та політиці досліджений в працях В. Нордхауза, А. Алесіні, К. Рогоффа, А. Сіберта та інших. Теорії політичних ділових циклів присвячені політико-економічним процесам у короткострокових і середньострокових періодах. Науковці досліджують і вплив електоральних циклів на економіку. Взаємодія політики та економіки в процесі розгортання довгострокових політико-економічних циклів досліджені І. Валлерстайном, Дж. Модельскі, В. Томпсоном та іншими. А, наприклад, Дж. Голдстайн обґрунтував наявність зв'язку між розгортанням довгих хвиль в економіці і виявленими ним довгостроковими військовими циклами.

Автори досліджували взаємообумовлений вплив економічних і політичних циклів на розвиток України. Основну увагу приділено аналізу емпіричного матеріалу та оцінці впливу військових циклів, зміні політичних векторів у країні на соціально-економічні процеси.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження змісту, взаємозв'язку політичних і економічних процесів із урахуванням змін у

суспільному житті України, обґрунтування економічних наслідків змін політичних векторів.

Основні результати дослідження. Чіткої класифікації політичних циклів у науковій літературі не існує. Формою вираження політичного циклу є політичний процес. Політичний процес – сукупність дій інституціалізованих та неінституціалізованих суб'єктів щодо забезпечення формування, зміни, перетворення та функціонування політичної системи [1].

Сучасні політологи поділяють політичні процеси на внутрішньосистемні та зовнішні (міжнародні). Внутрішньосистемні політичний процес (цикл) відбувається всередині політичної системи і впливає на її параметри. До нього відносять [2]:

1) електоральний цикл – вибори президента країни (1991 р., 1994 р., 1999 р., 2004 р., 2010 р., 2014 р, 2019 р.);

2) цикл змін політичної культури, участі громадян у політичному процесі (1997-1998 рр., 2004-2009 рр., 2013-2014 рр., 2022р.) [3];

3) цикл зміни повноважень у стосунках «президент – парламент» (внесення змін до Конституції України 1995 р.) [4];

4) цикл зміни зовнішньополітичного вектору країни (2014 р.) [5];

5) воєнно-економічний цикл (повномасштабне вторгнення росії на територію України 24.02.2022 р.) [6].

Базовим елементом існування і функціонування влади, а також закріплення її в суспільстві є легітимність. У сучасних демократичних суспільствах влада є легітимною через визнання її народом на підставі встановлених законом демократичних процедур – виборів. Легітимність влади – це стан, за якого спосіб формування та діяльності політичної влади збігається з існуючими в суспільстві нормами й цінностями, а результати діяльності відповідають соціальним очікуванням, які визнає народ.

1. Виборчі процеси розглядаються в рамках електоральних циклів, упродовж яких відбувалися вибори до вищих представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування [7].

Електоральний цикл впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі і на сферу економіки. Результати виборів визначають економічні зміни у суспільному житті, відносини між Президентом і суб'єктами влади в країні, зовнішньополітичний вектор на наступні роки.

Вибори президента країни є одним з критеріїв демократичної форми існування держави. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в країні є народ, який здійснює своє право на владу шляхом прямої або представницької демократії. Панівна гілка влади (уряд, президент) є легітимними представниками ідей та прагнень народу [8].

2. Цикл змін політичної культури, участі громадян у політичному процесі, відбувається в контексті економічної зміни та трансформації. Він впливає на розвиток країни шляхом формування політичної свідомості, участі громадян у політичному житті. Конфігурації цієї участі визначають економічну активність, яка виражається у формі політичної та економічної участі, а саме: голосуванні на виборах, абсентеїзмі, протестах, збройних сутичках із правоохоронцями, підтриманні економічної політики або протидія їй. Кількість актів участі, спосіб, форма участі залежать від політичної та економічної культури суспільства та рівня напруги у ньому. Ці цикли мають конкретні вираження у суспільній свідомості українців і перетікають у міжнародний політичний або економічний процес.

3. Цикл змін повноважень у стосунках «президент-парламент» передбачає перерозподіл їх прав. Носієм законодавчої влади виступає вищий представницький державний орган – парламент; виконавчої влади – президент, уряд, міністерства й відомства, державно-адміністративні установи.

У 1995 році відбувся перерозподіл повноважень між законодавчою та виконавчою влади. Повноваження Президента були значно розширені, зокрема, його контроль над прем'єр-міністром, уряд був усунений від впливу парламенту.

Президент отримав право приймати укази про економічні реформи, економічну політику в державі. Цей укладений Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України не вирішив основних державно-правових проблем, але надав можливість тимчасово уникати подальших конфліктів між законодавчою та виконавчою гілками влади країни [9].

4. Цикл зміни зовнішньополітичного вектору країни. Президентські та парламентські вибори 2014 року актуалізували суттєві змістовні відмінності у передвиборчих програмах кандидатів, партій, рухів та громадських об'єднань.

Основна різниця знаходила відображення у векторах зовнішньополітичного курсу суб'єктів, що брали участь у виборчому процесі та полягала або у поглибленні подальшої співпраці з РФ, або в обранні курсу на євроатлантичну інтеграцію і асоціацією з Європейською Спільнотою.

Револьюційні події в країні спричинили значні суспільні зміни і трансформації, у тому числі рушійного характеру, адже стосувалися, у першу чергу, змін зовнішньополітичного вектору розвитку країни. Ці події стали новим досвідом у практиці новітнього

українського державотворення, яке до того часу не знало зтяжних і кривавих протистоянь такого характеру і масовості [10].

5. Воєнно-економічний цикл. Такий цикл характеризується першорядним впливом війни на циклічний розвиток економіки. Дослідженням воєнно-економічних циклів займалося багато науковців. Заслугує на увагу емпіричний матеріал, викладений в теорії великих циклів (довгих хвиль) М. Кондратьєва. У ній війни класифіковані залежно від їхньої ролі в розгортанні великих циклів: «проміжні війни», що стимулюють економіку на початку фази підйому і «остаточні війни», що відбуваються в кінці фази підйому і розв'язують протиріччя, що накопичилися в цій фазі великого циклу. Ідеї М. Кондратьєва стали теоретичним базисом для розвитку безлічі концепцій довгострокової циклічності суспільного розвитку, в тому числі для теоретичного відтворення циклічності воєнно-економічних процесів.

Погляди М. Кондратьєва щодо характеру взаємозв'язку між динамікою воєнної активності і великими економічними циклами слід віднести до першого з вищевикладених підходів: війни включені в загальний ритм розгортання великих циклів, але вони не є вихідною основою цього процесу, а являють собою одну з форм його прояву [11].

З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України, виникла загроза втрати контролю над стабільністю, керованістю, нормальним функціонуванням економічної, політичної, військової та інших систем країни. Фактично, в перші дні та навіть години повномасштабної російської агресії, різні інституції громадянського суспільства напрочуд швидко трансформували власну діяльність, переорієнтувалися на гуманітарні, інформаційні проекти; миттєво вибудували та відновили ефективні форми взаємодії [12].

Парламентські політичні сили, попри ідеологічні розбіжності, консолідувалися для протидії агресору. Це свідчить про те, що в Україні сформувалися сильні інститути політичних партій, які ставлять державні інтереси вище за партійні [13].

Зовнішній (міжнародний) політичний процес можна порівняти з зовнішньою політикою, діяльністю держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені. Цей процес включає в себе комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин. Зовнішня політика спрямована на безпеку держави, для створення сприятливих умов подальшого розвитку внутрішньої політики. Метою міжнародної політики є активність держав і організацій щодо глобальних і регіональних проблем. Дипломатія є основним засобом здійснення зовнішньої політики як у двосторонніх, так і в багатосторонніх відносинах [2].

Аналізуючи складову політичних циклів, а саме зовнішній (міжнародний політичний процес) варто відмітити, що він відіграє дуже важливу роль у політичній системі. Взагалі, зовнішні (міжнародні) політичні процеси, можна назвати процесами в геополітиці та політичних системах інших держав.

Зміна вектору зовнішніх відносин робить політичний та економічний процеси обмеженим і нетривалим, через взаємопов'язаність. Крім того, в кожній державі свій політичний процес. Але це не означає, що український політичний процес і його цикли не впливають на політичні процеси міжнародні та політичні процеси інших держав. Наразі є актуальним опозиція зарубіжних країн, тобто країни які надають допомогу Україні під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

На подальший економічний, політичний, та військовий розвиток безперечно чинить вплив прийняття закону в США про надання Ленд-Лізу Україні. Наслідком цього стало постачання Україні боєприпасів, техніки, продовольства, стратегічної сировини, включаючи нафтопродукти та матеріальні засоби [14].

Країни, що розвиваються, сильно залежать від зовнішніх кредиторів і часто опиняються в умовах, коли вони майже не мають можливості приймати власні рішення доти, поки вони не погасять свої зовнішні борги. Україна суттєво залежна від зовнішніх кредитів і опинилася у складних умовах щодо погашення своєї зовнішньої заборгованості [15].

Світ переорієнтував більшість своїх коштів на допомогу завершення війни в країні та наповнення фондів для відновлення держави [16].

Литва, Латвія, Англія, США, Канада, Естонія, Польща, Чехія, Нідерланди та багато інших країн надали допомогу більшій частині біженців із України, спростивши правила перетину кордону або відмінивши візи. Також у цих країнах було прийнято низку законів, що змінили процедуру перебування громадян України на території їх країни. Наприклад українці, перебуваючи на території ЄС мають право на тимчасове житло, роботу, соціальні виплати, також безкоштовний проїзд [17].

На скликанні Генеральної асамблеї ООН, у резолюції від 2 березня 2022 року було засуджено агресією Російської Федерації проти України та порушення її суверенітету [18].

Політичні зміни спровокували певні економічні наслідки. Швидко почалася реформа економіки у військовий час. Відбулися зміни як на державному рівні, так і на регіональному. Призупинили роботу деякі підприємства. Уряд намагаючись підтримати бізнес країни, надав пільги та відтермінував виконання податкових зобов'язань платників, або взагалі відмінив їх [19].

Руйнівна агресія Росії проти України спричинила колосальні економічні збитки, перевищуючи будь-які

попередні оцінки, та спровокувала гостре скорочення українського ВВП, глибше ніж у більшості країн із військовим досвідом. Проте, завдяки ефективному управлінню, Україна змогла зберегти економічну стабільність і залучити значну міжнародну підтримку, що сприятиме її майбутньому відновленню після війни.

Внаслідок війни, країна зіткнулася з великомасштабними руйнуваннями активів і інфраструктури, численними жертвами, соціальними та економічними втратами, що призвело до скорочення робочих місць, зниження доходів і життєвого рівня населення. У 2022 році втрати ВВП досягли 29,2%, вимушено переміщено 13,5 млн осіб, а понад 7 млн опинились за межею бідності.

Незважаючи на серйозні виклики, у 2023 році спостерігалось відновлювальне зростання ВВП на 5-5,5% після різкого падіння попереднього року, хоча економіка досі не відновила свій довоєнний розвиток. Державне управління значно вплинуло на економіку, підтримуючи безпеку та адаптацію до нових умов. Водночас, важливою стала реконструкція інфраструктури та інвестиції в оборонний сектор, що сприяло розвитку машинобудування та інших виробничих галузей, необхідних для відновлення країни.

Наразі передчасно робити висновки щодо загального зниження ВВП України через триваючий конфлікт, однак вже відомо, що у 2014-2015 роках Україна втратила 15,8% свого ВВП через російську агресію, а в 2022 році спостерігалось зменшення ВВП на 29,2%. Порівняння з іншими країнами, що пережили війни, за допомогою бази даних «Maddison Project Database» від Університету Гронінгена, включає аналіз історичних епізодів великих міжнародних конфліктів. Так, у 2022 році Україна посіла третє місце за швидкістю падіння ВВП серед досліджуваних країн, поступившись місцем лише Іраку у 1991 році та Австрії у 1945 році.

Такі значні втрати ВВП у перший рік війни виділяють Україну на тлі інших воєнних конфліктів, де подібні падіння були характерні для країн, які зазнали капітуляції або ж були місцем інтенсивних бойових дій на значній частині своєї території. Дослідження виявило, що середній показник втрат ВВП під час війни складав 40%, тоді як у перший рік воєнних дій втрати становили в середньому 20%. Велике падіння ВВП в Україні у 2022 році на 29,2% і ще більше скорочення у промисловості на 38% свідчать про серйозність збитків та викликів, з якими країна зіткнулася через агресію Росії, а також про обмежені можливості української економіки адаптуватися до умов воєнного часу без масштабної підтримки з боку держави.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, істотно вплинуло на управлінську та економічну сфери країни, стимулюючи прийняття нових законодавчих ініціатив. В результаті, Верховна Рада України прийняла законопроект, який

вносить зміни до Законів України "Про центральні органи виконавчої влади" та "Про правовий режим воєнного стану" для оптимізації управління державою в умовах війни. Цей законодавчий акт спрощує процес прийняття рішень урядом, дозволяє тимчасово призначати та звільняти службовців без конкурсу, а також встановлює обмеження на ліквідацію підприємств стратегічного значення без рішення Кабінету Міністрів [20].

Задля здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку було прийнято рішення, утворити військові адміністрації. Голови державних адміністрацій, стали військовими головами державних адміністрацій.

Також ВРУ прийняла Закон "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" [21]. Цей закон окреслює регуляцію трудових відносин для співробітників усіх видів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності та галузевої приналежності, а також для осіб, що працюють на основі трудових договорів із фізичними особами, під час дії воєнного стану, встановленого згідно із Законом "Про правовий режим воєнного стану". Внаслідок повномасштабної агресії Росії проти України сталася реструктуризація економічних секторів, скорочення діяльності малих підприємств та призупинення роботи багатьох суб'єктів господарювання через зростаючі ризики та масову міграцію населення. У фокусі залишаються ключові сфери, що забезпечують первинні потреби населення. Зросла частка бюджетних коштів, спрямованих на закупівлю оборонного озброєння, а значна частина державного бюджету витрачається на гуманітарну підтримку та військові потреби. Уряд акцентує увагу на великих економічних втратах та матеріальних збитках для країни, спричинених військовим конфліктом. В умовах воєнного стану в Україні були введені зміни у виплаті заробітної плати державним службовцям, дозволяючи керівництву призначати розмір зарплати не нижче двох третин від встановленого рівня, та дозволяючи перехід на дистанційну роботу [22].

На даний момент Україна активізує економічну активність у зонах, де не проводяться військові операції, з метою підтримки та розвитку виробництва, а також переміщує його у більш безпечні райони. Держава також стимулює економіку адаптуватися до потреб оборони, підтримуючи і відновлюючи життєво важливу інфраструктуру та забезпечуючи продовольчу безпеку. Існує необхідність у залученні максимальної кількості трудових ресурсів для забезпечення поставлених завдань.

Критично важлива інфраструктура, включаючи газо- та електромережі, енергогенерацію, водопостачання, телекомунікації, стикається з фінансовими труднощами через низьку платоспроможність споживачів, що вимагає від підприємств покривати витрати на зарплату та

ремонти попри пошкодження інфраструктури через військові дії.

Україна звертається за підтримкою до країн-партнерів, які надають допомогу, інвестиції відкривають ринки збуту, підкреслюючи важливість зміцнення двосторонніх відносин, особливо у полегшенні торговельних і митних процедур. Спрощення імпортих бар'єрів ефективно вирішує проблему дефіциту важливих товарів [23].

На сьогоднішній день Україна нарощує економічну активність на територіях, де не відбуваються воєнні дії, акцентуючи увагу на підтримці та релокації виробництва у безпечніші райони. Країна також зосереджена на адаптації економіки до воєнних потреб, у тому числі на підтримці обороноздатності, відновленні та функціонуванні критично важливих інфраструктур та забезпеченні продовольчої безпеки.

Транспортні виклики, особливо у сфері морського та сухопутного сполучення, створюють перешкоди для експортних компаній України, зокрема у сегменті аграрної продукції. Обмеження руху товарів із окупованих або прифронтових зон у ЄС, пошкодження запасів і блокування доступу до морських портів позначаються на економіці, ускладнюючи фінансове становище країни та зменшуючи поставки важливої продукції на зовнішні ринки. Рішенням стала ініціатива Європейських країн створити "сухий порт" для українських агропродуктів.

З початку війни також виникли проблеми з доступом до банківських послуг, забезпеченням населених пунктів товаром першої необхідності, а також надання якісних комунальних послуг, що додатково ускладнило умови життя та ведення бізнесу в країні [24].

Всі економічні процеси чітко можна побачити у вигляді економічного циклу. Економічним циклом називають регулярні коливання рівнів виробництва, зайнятості і доходу. Якщо відкинути вплив політичних циклів на економіку, тобто нівелювати такий вплив, економісти розглядають такий економічний цикл, як зміну 4 фаз: криза, депресія (застій), поживлення і піднесення [25].

У фазі поживлення виробництво та зайнятість зростають. Рівень цін може підвищуватися, аж поки не буде досягнуто повної зайнятості й виробництво не почне працювати на повну потужність.

Фаза пік характеризується тим, що в економіці спостерігається повна зайнятість і виробництво працює на повну потужність. Рівень цін має тенденцію до підвищення, а зростання ділової активності припиняється.

До спаду або рецесії, відносять період, коли виробництво і зайнятість скорочуються, проте ціни не завжди мають тенденцію до зниження. Вони зменшуються тільки в тому разі, коли спостерігається депресія (глибокий і тривалий спад).

Фаза дно характеризує застій виробництва, коли національний продукт уже не зростає, відсоткова

ставка падає до свого мінімального значення. Зростає сукупний попит і готуються умови до пошвавлення виробництва та комерційної діяльності. Дном називають найнижчу точку депресії [26].

За тривалістю економічні цикли поділяють на однорічні, короткотривалі, середньотривалі, довготривалі. Однорічні, обумовлені сезонними коливаннями. До короткотривалих відносять зазвичай 3-5 років та називають циклами Кітчина-Крума або «цикл запасів». Середньотривалі можна поділити на 7-11 річні цикли, які називаються циклами Жуглара, та 17-18 річні цикли, які є будівельними циклами або циклами Кузнеця. До довготривалих можна віднести 45-60 річні цикли або цикли Кондратьєва. Але всі вони мають однакові фази цього економічного процесу – циклу [27].

У перехідний період України економіка тривалий час перебувала в стані спаду. Виділимо етапи найбільш характерних проявів криз в економіці України з зазначенням характерних рис та наслідків їх подолання:

1-й етап – революційних перетворень економічної системи (1991-1995 роки);

2-й етап – реформування економічної системи (1996-2000 роки);

3-й етап – гетерогенного зростання економіки (2001-2008 роки);

4-й етап – економічного спаду (2009 і до тепер) [28].

При настанні кризи визначальними є тенденції виробництва та ефективності функціонування економіки в цілому. Глибина і характер криз залежать від можливості передбачити їх і здатності використовувати прогнози на користь економіки. Все більш переконливою стає позиція вчених, яка полягає в тому, що криза виникає в тому випадку, коли стара структура економіки приходить у конфлікт із викликами нової інноваційної парадигми, але економічна система ще не готова до змін. Довоєнна стадія кризи характеризувалася тривалою стагнацією в традиційних галузях і секторах економіки, тоді як нові галузі розвивалися стійкими темпами; тривалими порушеннями в діяльності фінансової системи та міжнародної торгівлі; криза існуючих форм організації та регулювання економіки. Всі зазначені проблеми є складовими частинами загальної структурної кризи світової економіки, іншими словами, трансформаційної кризи. Слід зазначити, що структурна (трансформаційна) криза долається тільки інноваціями [29].

Криза висвітлює чимало прогалин у світовій та національній економіках, криза поширюється на всіх рівнях економіки: світовому, регіональному, національному, галузевому, корпоративному тощо. Це обумовлює, посилення нерівномірності економічного і соціального розвитку і прискорення накопичення диспропорцій. Змінюються структура як світової, так і національних економік, де сфера послуг стає переважаючою і зростає розбалансованість між

провідними сучасними ринками – праці, товарів, капіталу, послуг, інформації. У відповідь на масштабні виклики регулятори змушені суттєво перебудувати свої підходи до вирішення традиційних завдань. При цьому, зберігаються колишні ризики і виникають нові. Виникають питання: наскільки тривалою буде стабілізація, яка спостерігається зараз, наскільки небезпечні нові загрози нестабільності, які можливі механізми їх зменшення – ці питання залишаються вкрай актуальними. Загальні проблеми неплатоспроможності знижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивну дію пакета бюджетних стимулів на темпи зростання. Також не відновлена атмосфера довіри у світових фінансово-економічних колах. Потребує поліпшення управління ризиками і фінансовими потоками не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Зауважимо, що тривале скорочення зайнятості і зростання безробіття можуть негативно вплинути на соціальну сферу, а саме зростанням ризику популізму в економічній політиці, що полягають в активізації закликів допомогти вітчизняним фінансовим інститутам, промисловим та сільськогосподарським виробникам, підтримати «свої» найбільші корпорації, в першу чергу державні сировинні компанії та інші підприємства. Слід очікувати протекціонізму в торгівлі і в фінансовій сфері. На наш погляд роздача дешевих грошей товаровиробникам в подібній ситуації може мати небезпечні наслідки, оскільки неминуче призведе до прискорення інфляції. Використання оновлених теорій криз дає змогу показати закономірність, причини та основні специфічні риси кризи [30].

Взагалі кризи відзначаються зовнішнім лагом, тобто проміжком часу з моменту прийняття рішення відносно будь-яких заходів до появи його результатів. Тобто кризи є одним із проявів результату прийнятого рішення [31].

Першим етапом прояву кризи в економіці України є революційні перетворення економічної системи (1991-1995 роки), який співпав із формуванням Україною власної державності та одночасним переходом від адміністративно-командної економіки до ринкової. У цей період виявилася, цивілізаційна криза командно-адміністративної економіки (соціалістичної системи), яка вичерпала свою ефективність у межах СРСР. Кризу СРСР відомий український економіст С. Мочерний охарактеризував як глибокий розлад економічної системи і руйнівну форму вирішення суперечностей адміністративно-командної економіки. Вона призвела до глибокого розладу і руйнації продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, економічної власності та господарського механізму [29].

На другому етапі (1996-2000 роки) Україна досягла межі кризового стану через падіння виробництва та

майже повне призупинення інвестиційної діяльності. Інфляція та гіперінфляція, що мали місце, призвели до згорання інвестиційних процесів. У суб'єктів господарювання збереглися інфляційні очікування, які стримували їх щодо довгострокових вкладень капіталу [31].

Третій етап характеризувався гетерогенним зростанням економіки (2001-2008 роки). До позитивних тенденцій цього періоду слід віднести: погашення заборгованості працівникам бюджетної сфери та з соціальних виплат, активізацію інвестиційної і кредитної діяльності, зростання експортного потенціалу національної економіки, зменшення зовнішнього боргу, зміцнення бюджетної дисципліни, зростання реальних доходів населення, стабілізацію національної грошової одиниці, зниження рівня безробіття [29].

Четвертий етап необхідно характеризувати як економічний спад (з 2009 року – донині). Світова економічна криза 2008 року зачепила майже всі галузі економіки України, тисячі компаній і мільйони громадян. У другій половині 2008 року розпочався різкий спад промислового виробництва, будівництва, прискорилося інфляція, різко змінився курс національної валюти, що викликало паніку серед населення, яке почало масово забирати з банків свої заощадження. На зазначеному етапі за результатами наслідків світової економічної кризи 2008 року в економіці України проявилися негативні процеси, а саме: скорочення обсягів виробництва та зниження інвестиційної активності. Втрати української економіки були зумовлені неефективною структурою останньої і високим рівнем залежності від кон'юнктури на світових ринках, низьким рівнем конкурентоспроможності технологічно відсталих підприємств [29].

Сучасний стан економіки України характеризується переорієнтацією на потреби оборонного комплексу. На цьому етапі пріоритетними напрямами слало підтримання у робочому стані енергосистему країни, соціальний захист постраждалих від військової агресії громадян, забезпечення збройних сил України всім необхідним для досягнення перемоги. Уряд вирішує і інші системні питання насамперед, що стосуються фінансової стабільності.

Висновки. Проведене дослідження виявило взаємозв'язок політичних і економічних циклів в Україні, що є ключовим для розуміння траєкторії розвитку країни. Виокремлення різних типів циклів, таких як електоральні, політичної культури,

законодавчі, зовнішньополітичні та воєнно-економічні, дало змогу зрозуміти їх вплив на економічну динаміку розвитку країни.

Аналіз електоральних циклів підкреслює важливість виборчих процесів для економічних змін, оскільки вони визначають політичну структуру влади, що безпосередньо впливає на економічну політику. Зміни в політичній культурі і участі громадян у політичному процесі також впливають на економічну активність, формуючи вимоги до державного управління та економічної стратегії.

Законодавчі та зовнішньополітичні зміни мають вирішальне значення для економічної стабільності та розвитку, особливо в умовах глобалізації й зростаючої взаємозалежності міжнародних економічних систем. Воєнно-економічний аспект, зокрема в контексті останніх подій в Україні, вказує на прямий вплив військових конфліктів на економічне становище країни.

Вплив виборчих циклів на політичне життя країни відображається на економічній ситуації. Агресія росії спонукала до політичних дій, таких як підтримка трансфертів і військової допомоги, а також прийнятті заходів для оптимізації роботи владних структур у військовий час.

Відбувається переорієнтація економіки, спрямована на військові потреби, зокрема через ініціативи щодо спрощення управлінських процесів та підтримку підприємств. Зазначається важливість співпраці з сусідніми державами для подолання економічних викликів, зокрема завдяки експорту.

Воєнний стан спричинив зміни, що сприяли адаптації бізнесу до нових умов, включаючи дистанційну роботу та переоцінку економічної політики для підтримки збройних сил. Відчувається гостра потреба в економічній та політичній стабілізації для подолання кризи та відновлення економіки. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на політичні та економічні цикли України є важливим аспектом аналізу, що вимагає уваги для забезпечення стабільного розвитку країни.

Сьогодні, як ніколи відчувається важливість легітимності політичної влади, яка є основою стабільності та довіри в суспільстві, критично необхідної для економічного розвитку. Розглядаючи різні аспекти політичних та економічних циклів, підкреслюється необхідність комплексного підходу до аналізу та управління економікою, що враховує внутрішні та зовнішні чинники, історичний досвід та сучасні виклики.

Література:

1. Ханстантинов В. О. Політичні інститути і процеси : курс лекцій. 2017. Миколаїв : МНАУ. 144 с. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/2486>
2. Бліхар В. С. Політологія : навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях), 2018. 540 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1854>
3. Almond G., Verba S. The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Countries. Princeton : Sage Publications, 1963. 514 p.

4. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України : Конституційний договір Верховної Ради України від 08.06.1995 р. № 1к/95-ВР : станом на 28 червня 1996 р. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text>
5. Чекаленко Л. Д., Федуняк С. Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. 423 с.
6. Подлесна В. Г., Політичні цикли в умовах формування інформаційно-мережевого суспільства. *Економічна теорія*. 2020. № 3. С. 52-64.
7. Остапеч Ю. О. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Ужгород, 2016. 550 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf
8. Розділ VI. Кабінет міністрів України та інші органи виконавчої влади. *Конституція України* від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 3 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text>.
9. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 68-75. URL: https://ripiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zelinska_etapy.pdf
10. Російське вторгнення в Україну (з 2022). *Вікіпедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(з_2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(з_2022)).
11. Подлесна В. Воєнно-економічні цикли. *Економічна теорія*. 2018. № 3. С. 45-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_3_5
12. Безпрецедентна консолідація українського громадянського суспільства у протидії російському вторгненню. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. 2 квітня. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/bezpretsedentna-konsolidatsiya-ukrayinskoho-hromadyanskoho-suspilstva-u-protydiyi>
13. Бондарчук А. Верховна Рада до війни і зараз. Як партії голосують за безпекові ініціативи? *Українська правда*. 2022. 11 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/11/7330295/>
14. Піпер О., Барановська М. Закон США про ленд-ліз: що насправді він дасть Україні. *DW Global Media Forum*. 2022. 10 травня. URL: <https://www.dw.com/uk/zakon-ssha-pro-lend-liz-shcho-naspravdi-vin-dast-ukraini/a-61675582>
15. Assessment of management efficiency and infrastructure development of Ukraine / I. Lesik et al. *Management science letters*. 2020. P. 3071-3080. URL: <https://doi.org/10.5267/j.msl.2020.5.016>
16. Українська влада закликає весь світ допомогти Україні завершити цю війну та наповнити фонди для відновлення держави. *Укрінформ*. 2022. 16 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430945-smigal-zaklikav-svit-dopomogti-ukraini-zaversiti-vijnu-z-rf.html>
17. Військова допомога Україні: що надали країни-партнери та що ще пообіцяли. *Слово і діло*. 2022. 3 лютого. URL: <https://www.slovodilo.ua/2022/02/03/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoga-ukraini-nadaly-krayiny-partnery-ta-shhe-roobicyaly>
18. Генасамблея ООН засудила вторгнення Росії і закликала негайно вивести війська з України. *Європейська правда*. 2022. 2 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/2/7135096/>
19. Золотарева М. Податкові зобов'язання під час війни: які пільги отримав бізнес. *Liga 360*. 2022. 10 березня. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG220030?an=67>
20. Верховна Рада прийняла законопроект №7153, який забезпечить діяльність державної влади та місцевого самоврядування на період війни. *Децентралізація*. 2022. 24 березня. URL: <https://www.decentralization.ua/news/14697>
21. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 24 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
22. Лебедь Р. Шмигаль: Україна втратить через війну трильйон доларів. Повернемо за рахунок Росії. *BBC News Україна*. 2022. 7 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61018285>
23. Данилишн Б. Як держава може підтримати бізнес в умовах війни. *Економічна правда*. 2022. 20 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363/>
24. Війна в Україні: Шмигаль оцінив падіння економіки. *Слово і діло*. 2022. 29 березня. <https://www.slovodilo.ua/2022/03/29/novyna/ekonomika/vijna-ukraini-shmyhal-oczinuv-padinnya-ekonomiky>
25. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Фази економічного циклу. *Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка)*. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 241-242. URL: https://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/bilets_ka_l_v_bilets_kiy_o_v_savich_v_i_ekonomichna_teoriya.pdf
26. Демчук Н. І., Крючко Л. С., Економічні кризи та циклічність економічного розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 27. С. 11-15. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/1/4.pdf
27. Види економічних циклів. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/ЕсCiv/31.htm>
28. Мельник А. О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 108-113. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/22.pdf>
29. Сундук А. М. Управління розвитком національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз. Київ : Логос, 2012. 302 с.
30. Wartime destruction: Regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure / I. Dunayev et al. *International journal of environmental studies*. 2024. Vol. 81, №. 1. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
31. Башнянин Г. І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. Економічна криза в Україні, її особливості, наслідки та фактори стабілізації. *Політична економія* : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2002. URL: <https://buklib.net/books/29692/>

References:

1. Khanstantynov, V. (2017). *Politychni instytuty i protsesy*. MNAU. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/2486>
2. Blikhar, V. (2018). *Politolohiia*. PP «Aral». <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1854>
3. Almond, G., & Verba, S. (1963). *The civic culture. political attitudes and democracy in five countries*. Sage Publications.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Constitutional Agreement between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine on the main objectives of the organization and functioning of state power and local self-government in Ukraine for the period until the adoption of the new Constitution of Ukraine*. № 1к/95-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text>.

5. Chekalenko, L. D., & Feduniak, S. H. (2010). *Zovnishnia polityka Ukrainy (vid davnikh chasiv do nashykh dniv)*. DP «Vydavnychiy dim «Personal».
6. Podlesna, V. (2020). Political cycles in the conditions of formation of the information and network society. *Economic Theory*, (3), 52-64.
7. Ostapets, Yu. (2016). *Electoral processes in Ukraine: national and regional dimensions* [Doctoral dissertation, Uzhhorod National University]. https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). *Constitution of Ukraine. Section VI. Cabinet of ministers of Ukraine. Other executive authorities*. № 254к/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/en/254k/96-vr?lang=en#Text>
9. Zelinska, M. (2010). Stages of transformation of the institution of the presidency in Ukraine. *Political Management*, (1), 68-75. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zelinska_etapy.pdf
10. Russian invasion of Ukraine (from 2022). (2024, March 8). *Wikipedia*. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(з_2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(з_2022))
11. Podlesna, V. (2018). Military and economic cycles. *Economic Theory*, (3), 45–58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_3_5
12. Unprecedented consolidation of Ukrainian civil society in opposition to the Russian invasion. (2022, April 2). *National Institute of Strategic Studies*. <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/bezpretsedentna-konsolidatsiya-ukrayinskoho-hromadyanskoho-suspilstva-u-protydyi>
13. Bondarchuk, A. (2022, March 11). Verkhovna Rada before the war and now. How do parties vote on security initiatives? *Ukrainian Pravda*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/11/7330295>
14. Pieper, O., & Baranovska, M. (2022, May 10). The US Lend-Lease Law: What it will actually give to Ukraine. *DW Global Media Forum*. <https://www.dw.com/uk/zakon-ssha-pro-lend-liz-shcho-naspravdi-vin-dast-ukraini/a-61675582>
15. Lesik, I., Bobrovska, N., Bilichenko, O., Dranus, L., Lykhach, V., Dranus, V., Stoian, O., Kolevatova, A., & Nazarenko, I. (2020). Assessment of management efficiency and infrastructure development of Ukraine. *Management Science Letters*, 3071-3080. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2020.5.016>
16. The Ukrainian authorities call on the whole world to help Ukraine end this war and fill the funds for the restoration of the state. (2022, March 16). *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430945-smigal-zaklikav-svit-dopomogti-ukraini-zaversiti-vijnu-z-rf.html>
17. Military aid to Ukraine: What the partner countries provided and what else they promised. (2022, February 3). *Word and Deed*. <https://www.slovodilo.ua/2022/02/03/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-ukrayini-nadaly-krayiny-partnery-ta-shhe-poobicyaly>
18. The UN General Assembly condemned Russia's invasion and called for the immediate withdrawal of troops from Ukraine. (2022, March 2). *European Pravda*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/2/7135096>
19. Zolotareva, M. (2022, March 10). Tax obligations during the war: What benefits did business receive. *Liga 360*. <https://ips.ligazakon.net/document/DG220030?an=67>
20. The Verkhovna Rada adopted draft law № 7153, which will ensure the operation of state power and local self-government during the war. (2022, March 24). *Decentralization*. <https://www.decentralization.ua/news/14697>
21. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). *About the organization of labor relations in the conditions of martial law*. № 2136-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2136-20?lang=uk#Text>
22. Lebed, R. (2022, April 7). Shmyhal: Ukraine will lose a trillion dollars due to the war. We will return at the expense of Russia. *BBC News Ukraine*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61018285>
23. Danilyshn, B. (2022, March 20). How the state can support business in war conditions. *Economic Pravda*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363>
24. The war in Ukraine: Shmyhal assessed the decline of the economy. (2022, March 29). *Word and Deed*. <https://www.slovodilo.ua/2022/03/29/novyna/ekonomika/vijna-ukrayini-shmyhal-ocziniv-padinnya-ekonomiky>
25. Biletska, L., Biletskyi, O., & Savych, V. (2009). Phases of the economic cycle. *Economic theory (political economy. microeconomics. macroeconomics)*. Center for Educational Literature, 241–242. https://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/bilets_ka_l_v_bilets_kiy_o_v_savich_v_i_ekonomichna_teorija.pdf
26. Demchuk, N., & Kryuchko, L. (2017). Economic crises and cyclicity of economic development. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, (27), 11-15. http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/1/4.pdf
27. Types of economic cycles. <http://kimo.univ.kiev.ua/EcCiv/31.htm>
28. Melnyk, A. (2014). World economic crises in the economy of Ukraine and their consequences. *Global and National Economic Problems*, (2), 108-113. <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/22.pdf>
29. Sunduk, A. (2012). *Upravlinnia rozvytkom natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalnykh vyklykiv i zahroz*. Logos.
30. Dunayev, I., Kuchma, M., Byelova, L., Jatkiewicz, P., Bilichenko, O., & Poberezhets, H. (2024). Wartime destruction: Regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*, 81(1), 1-10. <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
31. Bashnianin, G., Lazur, P., & Medvedev, V. (2002). Economic crisis in Ukraine, its features, consequences and stabilization factors. *Political economy*. Nika Center. <https://buklib.net/books/29692>

